

Українська молодь в Португалії: питання ідентичності й українська суботня школа

Антоніна Терещенко

Цей звіт окреслює результати першої фази наукового дослідження «Українська молодь в Португалії: формування етнічної ідентичності й питання належності до приймаючої країни». Збір інформації, яка наводиться у звіті, тривав з 1 березня по 19 червня 2010 року.

Проект, розрахований на три роки, виконується за фінансової підтримки Фондації наук і технологій Міністерства науки, технології і вищої освіти Португалії і Європейського Соціального Фонду. Факультет психології і освітніх наук Університету Порто надає усіляку адміністративну й академічну підтримку в процесі здійснення проекту. Особлива подяка ментору й консультанту проекту проф. Елені Араужу (Prof. Helena Araújo). І, нарешті, автор щиро вдячна директору, співробітникам і вчителям Української суботньої школи «Дивосвіт», батькам, і, понад усе, учням, які брали участь у дослідженні.

Вересень 2010

1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА ЗВІТУ

1.1. Вступ

Кількість східноєвропейських іммігрантів у Португалії значно зросла за останнє десятиліття. В той час, як питання імміграції з колишніх колоній займають центральне місце в науковому дискурсі щодо міграції у Португалії, швидке зростання кількості іммігрантів зі Східної Європи ще не отримало достатньої уваги. Це дослідження зосереджує увагу на громаді українців, чисельність якої у 2009 році (за даними SEF) становила 52.293 осіб, що складає 12% від загальної кількості іммігрантів у Португалії. Українці є другою за чисельністю громадою іммігрантів після бразильців.

Наш фокус – це проблеми формування ідентичності української молоді, а саме - 1.5 покоління українських іммігрантів, які відвідують українську суботню школу. Автор дослідження ставить мету проаналізувати процес самоусвідомлення підлітками своєї етнічної самобутності та їх самоасоціювання в португальському суспільстві, проблеми адаптації і приналежності до країни проживання, а також своєї батьківщини.

1.2. Методика дослідження

Найбільша частка українців (13.504 осіб) проживає в Лісабоні та прилеглих територіях. Дослідження проводилося на базі української суботньої школи у м. Лісабон протягом березня-червня 2010 року. Було здійснено 13 візитів, під час яких з 16 учнями одного конкретного класу було проведено: (а) 7 групових інтерв'ю з метою виявлення ставлення молоді до України/Португалії та української суботньої школи, (б) 5 глибинних парних інтерв'ю, (в) 6 бесід (переважно по 2-3 особи) про зміст фотографій, які були зроблені 14-ма учнями фотоапаратами одноразового використання з метою відображення свого життя в Португалії, улюблених місць, важливих людей, друзів, хобі тощо. Дослідницею були проведені спостереження під час уроків і позакласних заходів, 8 інтерв'ю з учителями.

Середній вік учасників дослідження становив 13 років. Усі учні народилися в Україні, але строк їх перебування в Португалії коливався від 6 місяців до 8 років (у середньому - 3.5 роки). Усі інтерв'ю були проведені українською мовою

дослідницею українського походження. Анонімність висловлювань респондентів була забезпечена шляхом заміни або уникнення імен. Витяги з інтерв'ю подаються дослівно.

1.3. Завдання проекту

- Дослідити ставлення української молоді до країни свого походження й приймаючої країни.
- Проаналізувати зміни, які відбуваються з ідентичності молоді під час переселення. Наприклад, розглянути «ресурси» які учні використовують для конструювання своєї ідентичності, а також місця та заклади (наприклад, українська/португальська школа, вулиця, дім), які є найбільш важливими в процесі формування їхньої ідентичності; фактори, які перешкоджають або сприяють інтеграції української молоді в нове суспільство і формуванню сенсу належності до Португалії.
- Дослідити думки вчителів та учнів щодо цілей, переваг і користі української суботньої освіти.
- Дослідити учнівський досвід навчання в українській суботній школі й вплив цього досвіду на соціальні та освітні ідентичності учнів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

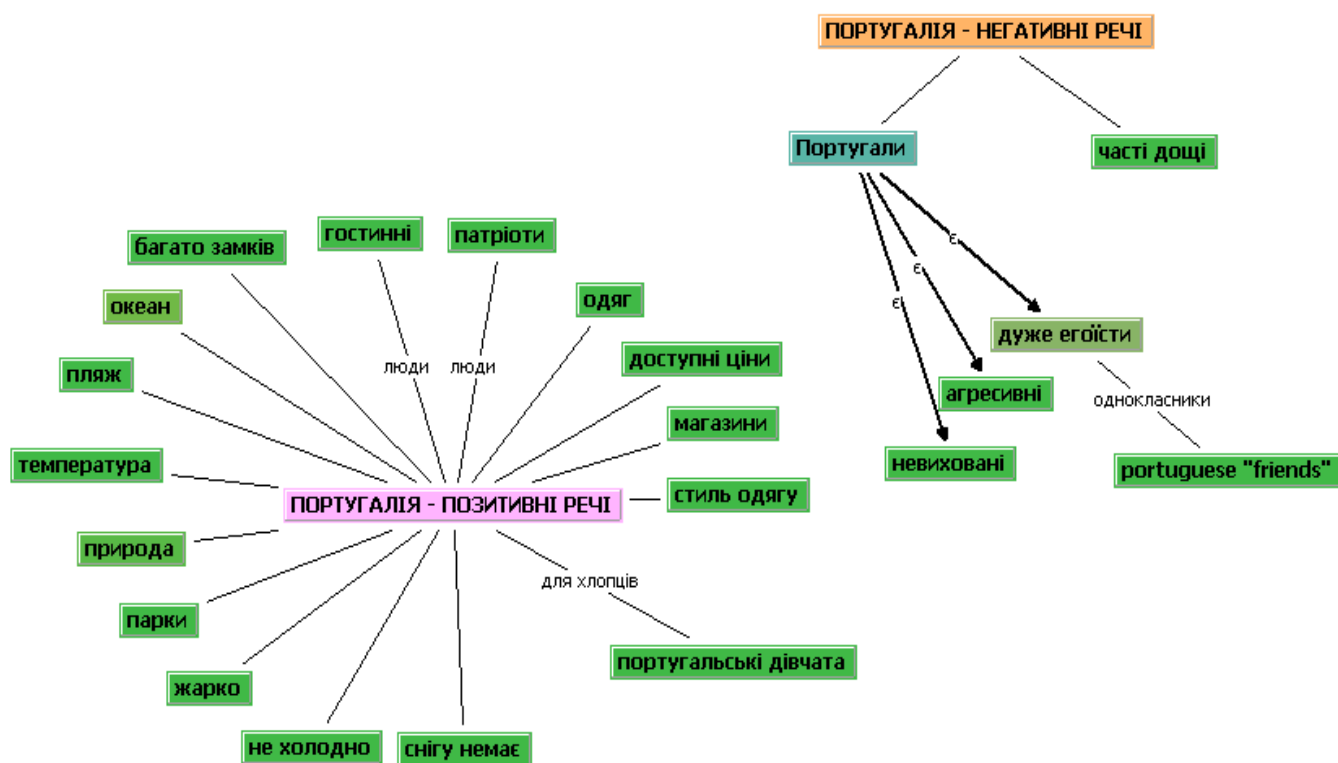
Цей розділ узагальнює результати дослідження, фокусуючись на матеріалі, зібраному шляхом інтерв'ю з учнями. Інші дані (інтерв'ю з учителями, фотографії або спостереження) використовуються як додатковий матеріал для ілюстрування окремих тез.

2.1. Україна – Португалія

У цьому розділі представлені результати розмов з учнями про їх ставлення до України і Португалії, про речі, які їм подобаються і не подобаються у цих двох країнах. Зауважимо, що міркування про ці країни були взаємопов'язані, тобто формулювалися учнями шляхом протиставлення і порівняння. Спостереження

учнів допомагають розкрити питання їхньої адаптації до країни проживання, фактори, які цьому сприяють або які гальмують цей процес.

Схема вражень учнів від Португалії:

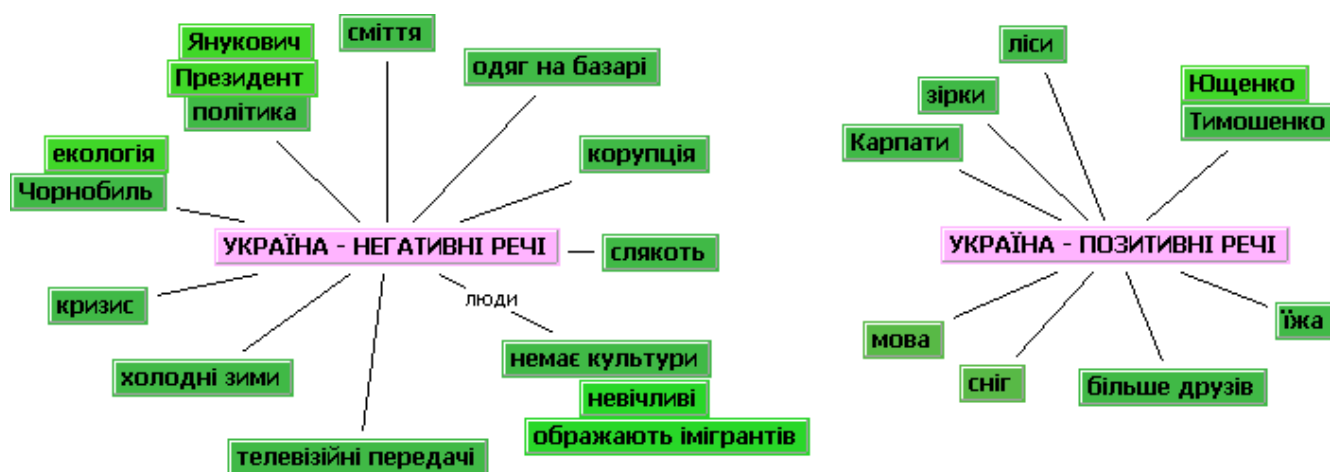

Загалом, учні мали переважно позитивні враження від Португалії. Особливо дітям сподобалися теплий клімат, гарні краєвиди, можливість загорати і відпочивати на березі океану. Однак, троє учнів зауважили, що їм бракувало зимових забав і такими видів спорту як катання на ковзанах і хокей (див. нижче у схемі про Україну «сніг» як позитивна річ). Незвичайна архітектура, охайні парки, мости й інше так само були учням до вподоби. Дівчата раділи доступності й широкому асортименту одягу в магазинах. Більшість запозичили стиль одягу португальців і стали надавати перевагу спортивному й неформальному молодіжному одягу.

Цікаві розбіжності бачимо у ставленні учнів до португальців: тут є позитивні та негативні судження. З одного боку, португальцям притаманні позитивні якості: патріотизм (за словами учнів, «вони дуже люблять португальську мову свою», «португальці не забувають свою історію і дуже люблять про себе розказати») і

доброзичливість у ставленні до іммігрантів (за словами учнів, «коли ми приїхали до нас дуже добре сусіди відносились, навіть допомагали вчити мову»). З іншого боку, бачимо і негативні характеристики «португалів» (послугуючись популярним серед українців словом). Подібні негативні епітети, однак, висловлювалися тільки на адресу португальських однолітків, однокласників у португальських школах, з якими українські діти не завжди мали позитивні стосунки. Про це докладніше у наступних розділах цього звіту.

Схема міркувань учнів про Україну:

Учні були досить критичні щодо України. У порівнянні з Португалією, Україна має негарну погоду. Діти помітили (особливо під час недавніх візитів до родичів) різницю між двома країнами у стані й чистоті доріг і вулиць: «в мене в місті ну просто суцільна звалка», «люди вивозять тачками і кидають сміття в ліс», «тут краща екологія, сміття не валяється», «не прибирають там, люди ідуть кидають мусор де попало». У зв'язку з цим, учні дорікали некультурним людям, які сміять:

Я не знаю де ви там живете і як там у вас, в мене там де я живу то португалець бере отак і викинув в урну, а якщо не викинув то поклав в кишеню. А я йду на Україні з другом, а там старший йде і п'є пиво і, знаєте, в ті садки різні пляшки кидає. Яка там культура!?

Хоч учні скаржилися на те, що португальці, особливо в школі, не завжди доброзичливі, вони зауважили, що в Україні іммігрантів не люблять ще більше:

Якщо в нас на Україну приїдуть якісь там, вибачте, чорна людина, як культурно кажуть африканець, то в нас почнуть обзивати як нас тут, але в нас всі люди обзивають від старшого до молодшого. У нас нема наприклад туристичних агентств, нема допомоги цієї. І англійську в нас ніхто не знає.

Обізнаність про українську політику була універсальною. Всі групи обговорювали нещодавні (на час опитування) президентські вибори. У схемі можна побачити імена основних політиків і відведене їм місце в системі учнівських позитивів-негативів. Недолуга політика пов'язувалася з економічною кризою і корупцією в Україні. Розмірковуючи про власне майбутнє, школярі найактивніше говорили про корупцію у вищій освіті й свій намір навчатися в португальських вищих навчальних закладах:

Знаєте, в Україні все по блату. Гроші заплати - хоч можеш вобще не кінчати той Вуз. А тут все чесно й правильно. Якщо будеш добре вчитися, то можеш безплатно поступити.

Мій брат розкажує, що там за кожен екзамен ще треба заплатити щоб ще здати, а не так просто що здати і нічого не треба. А він здав і ще треба заплатити, щоб ту оцінку поставили.

Ну я вже почалася задумуватися над своїм майбутнім. Я б хотіла досягти чогось дуже великого. Я знаю, що тут в Португалії якщо ти досягаєш високих балів, ми поступаємо в університет, навіть якщо ми іммігранти, і поступаємо в університет безплатно але це залежить від того які бали ми наберемо. І потім можемо поїхати в Європу продовжити нашу спеціальність.

Серед речей, за якими діти сумували (особливо учні, які переїхали до Португалії нещодавно) і які вони віднесли до позитивів України, були українські друзі та українська мова в повсякденні. Українська їжа також згадувалася в групових інтерв'ю. На наше питання «Що саме подобається вам з української їжі?» учні перераховували з великим ентузіазмом: сметана, голубці, крабові палички, «Олів'є», чорний хліб, варенички, пельмені, насіннячко, «Шуба», домашній сир.

2.2. Соціалізація в португальських школах

Школа є містком між сім'єю й суспільством, простором освіти, інтеграції і соціалізації дітей іммігрантів. Досвід навчання у португальських школах і досвід спілкування з однолітками різнилися. Незначна вибірка не дозволяє зробити узагальнення. Окреслимо лише основні тенденції на основі матеріалів інтерв'ю, проведених з учнями.

Перші враження учнів від португальських шкіл викликали стреси. Труднощі були пов'язані, в першу чергу, з незнанням португальської мови:

Влада: Ну в мене коли я вперше пішла в португальську школу, це в третій клас я пішла, ну зі мною теж, всі приходили, почали [питати], але я не знала що мені робити, що говорити, вчителька мене питає щось, а я сиджу очима кліпаю на неї.

Софія: Я перше пішла у садок. Я помню, що одна тьотя там що була в садку і вона мене не любила. І вони всі там говорили, а я не розуміла нічого. Вона все на мене кричала, і я сказала татові. Тато прийшов в садок і почав кричатися з нею. Вона каже, що я нічого не розумію, а я кажу що вона не знає нічого, кричить на мене і не може мені пояснити, ну хоч би малюнками там.

Відсутність розуміння, співчуття і допомоги українським учням у вдосконаленні знань португальської мови, за словами учнів, простежувалися як з боку вчителів, так і учнів. Так,

Ірина: Оце я добре помню коли прийшла перші місяці. Кажу: «Вчителько, а я не розумію це слово». Вона: «А в тебе є словник? Перекладай». А я: «Ну добре, спасибі. Розберуся вже сама».

Марія: Так само як в мене в португальській школі. Ну не розумію я тієї теми, не лізе мені та тема в голову. Ну що зробити? Я кажу: «Вчителько, я не розумію, допоможіть мені». Вона каже: «Не спирай на те, що ти з другої країни і ти нічого не розумієш». Вони це люблять.

Кіра: Буває. Я розумію все практично, але іноді таке слово попадеться, що я не розумію. Я говорю: «Я не розумію». А вони говорять: «А ти не розумієш? Як це ти не розумієш? Значить все ти розумієш, а от це не розумієш?»

Ірина: Вони зразу: «Ні, ти брешеш».

Не надаючи достатньої мовної підтримки, школи тим не менше ставили до учнів іммігрантів такі самі вимоги як і до місцевих учнів:

Наталя: Просто дуже важко здобувати оцінки. Навіть коли мене питали ще в позатому році, я могла сказати якимось неправильно і зразу казали, що це нуль. І на контрольних мені давали такі контрольні як усім і ставили завжди 2, я нічого не розуміла. І я осталася на другий рік. І мені це не подобається як вони формують ці контрольні. Вони дають всім однакові навіть якщо людина не одного слова не знає.

Оксана: Мені тоже так. Деколи є що в мене добра оцінка, вони можуть дати мені списати з книжки, а так я із-за португальської, як ж нічого не розумію, ці правила. А вони мені дають і ставлять нуль.

Інші учні говорили про те, який «негатив був у школі страшний», бо з них сміялися, обзивали, ображали, штурхали і таке інше. Незнання норм поведінки (включаючи манери вдягатися, поводитися і таке інше) також негативно впливали на становище дітей в класі, особливо тоді, коли учні приходили в португальський клас з уже сформованою ієрархією і кодексом підпорядкування у підлітковому віці. Одна учениця охарактеризувала власний досвід інтеграції у шкільний колектив таким чином:

Як вовча стая, приходять інший і їм не подобається та людина. І вони вовком. Ну не сприймають. Треба, щоб вони привикли. До мене другий рік привикають.

Дискримінація і образи розповсюджені в шкільних колективах і на ігрових майданчиках у всіх країнах, але особливо страждають від нападів й ізоляції діти, які візуально відрізняються, опиняються в меншості або виглядають слабшими.

Олена: Діти кажуть, що ми нічого не знаємо, що ми нічого не вміємо і що їхня країна більша за нашу і краща.

Наталя: І що ми типа блондини, це burros.

Олена: Це якщо світле волосся, то ми дурні.

Наталя: Осли.

Олена: Нерозумні. Але мені так ніколи не говорять. Кажуть, що я розумна.

Наталя: Не нравиться їм коли людина якась худа, висока, товста. Їм не вгодиш. Якою тоді вже бути?

Софія, наприклад, стверджує, що українці, на відміну від португальців, легше приймають в колектив нових учнів. Це підтверджують і матеріали наступного розділу звіту, в якому учні розповідають про культуру й взаємини в українській школі.

Софія: Вони дуже егоїсти, ну деякі, не всі. Ну наприклад. Один хлопчик прийшов до нас в клас. І всі нормально його прийняли, а якщо б в Португалії, то всі з ним не граються, лишають його так, щоб самий був.

А.Т.: Весь час чи тільки спочатку?

Софія: Ні, майже весь час. У нас зараз в класі новий хлопчик і всі з ним граються, всі хлопці.

Самотність та ізоляція були наслідком як відношення до учнів португальських однокласників, так, частково, і власного вибору учнів. Дехто мав близьких друзів виключно з кола українців або інших етнічних меншин.

Олена: Я з класом сама не розмовляю, в мене там є хлопці знайомі і я з хлопцями дружу. А так-то все нормально. З класом я так «як справи?».

Наталя: З однокласниками як «привіт», «пака», «яка була домашня?». І все.

Алла: Я з португальцями майже не спілкуюсь. Маю тільки дві подружки. Ну знаю багато кого ну типа як знайомі а не друзі.

Віра: Двоє [друзів] з Африки. Вони якісь не такі як португали. Португали більш такі себе несуть і українців не люблять.

З часом, в процесі адаптації, учні винайшли власні стратегії поведінки для включення в колектив однолітків. Такі стратегії можна поділити на 2 види: (а) протистояння й утвердження власного «я», (б) наслідування ровесникам.

Бути впевненими, вміти за себе постояти

Олена: Вони ображають, вони хочуть нас образити. Але на мене вже це не діє, колись діяло і я постійно плакала. Зараз я можу їм відповісти. Наприклад, мені кажуть: «А, ти українка». Я кажу: «Дуже з великою гордістю». Розумієте? І вони до мене почали добре ставитися. І вони до мене вже не чіпляються. Треба не звертати на них.

Ірина: Просто надо їм показати, що якщо ми українці, це не означає, що на нас треба наїхати, ми щось варті ніж вони португальці. Якщо вони приїдуть на Україну ми теж будемо до них так ставитися.

Кіра: Ну як себе спочатку поставиш, так вони потім і будуть до тебе ставитися.

Ганна: У нас там в школі португальській багато було таких випадків. Хтось дівочці погане слово казав чи побилися там, ну щось якийсь конфлікт був. Значить ця

португалка пішла на неї заяву написала, а та пішла до директора і написала заяву, що вона расистка. Той потім ту португалку зі школи чуть не вигнав. *(До співрозмовника)* Ти теж так можеш зробити.

Наталя: Я перший рік навіть ходила за ними як по п'ятам і завжди робила те що просять, ну потім в мене урвався терпець, я накричала і по-українськи і по-російськи і по-англійськи і по-португальськи. Послала їх. І тоді до мене почали відноситися нормально і вже мовчали.

Вдягатися й поводитися як португальці

Ірина: Нада вдягатися так як португальці і тоді вони тебе приймуть. Вони спочатку вважають, що ти якась ... капець, приїхала...

А.Т.: Тобто треба вдягатися як вони?

Ірина: Вдягатися - це саме... мені кається саме головне. Нада знати мову. І знаходити з ними спільні риси. Наприклад, я з музикою знаходжу. Я іду в комп'ютер і перекачую музику ... і ми сидимо собі гуляємо.

Футбол варто згадати як потужну об'єднуючу силу між хлопцями (і дівчатами) різних національностей. Гра в футбол у школі або дворі надавала можливість бути визнаним і посилити почуття власної гідності. Крім того, хлопці швидко перейняли португальську манеру ідентифікувати себе з певним футбольним клубом, що сприяло відчуттю приналежності до міста/країни.

Незважаючи на труднощі в школі, освітні амбіції більшої частини учнів були високими.

Антон: Я наприклад хочу бути лікарем.

Влад: Я теж. Хірургом.

Наталя: Психолог чи хірург. Я в заблудженні, не знаю що мені робити. Ніхто мені не радить.

Олена: Я себе уявляю людиною, яка має квартиру, машину - медик.

Ганна: Я не знаю... на врача. В нашому класі всі на врача йдуть. Але я б хотіла журналістом, бо це для мене все.

Учні говорили про бажання продовжити навчання не тільки в Португалії але і в інших країнах. Тому школа та навчання користуються повагою.

Влад: Наприклад, якщо ми громадяни України і ми тут такий строк пробуємо, ну наприклад років 6 чи 10, ми можемо брати громадянство Португалії і потім коли ми вчимося в інституті ми можемо куди захочемо їхати. В Англію, ну куди завгодно в Європі. В Америку даже. Якщо англійську знати. То я і вчу англійську.

Однак, учні не хотіли виділятися з загальної маси і виглядати як «зубрило», «вискочка», бо запорукою успіху й популярності в класі, зокрема для хлопців, були «погані оцінки мати і поводитися погано». Ті учні, які мали хороші оцінки, говорили, що часто отримували догани й «вулицю» від учителів. Бажання баламутити залежало від статі респондентів і того, як їх поведінка була «оцінена» тими, кого учні бажали вразити. Як видно, молодь дізнавалася про те, як бути популярним в класі шляхом проб і помилок:

Іван: Дівчата мені показують тако (*палець вверх*) і вже хлопці – отстой. І, розумієте, я не розумію, що зробиш то однім подобається, а другим ні. Я не розумію, що треба робити. Один урок бити когось, а другий вже когось жаліти.

2.3. Українська суботня школа

Суботня школа виступає простором для формування різних ідентичностей молодих українців. У цьому розділі ми торкнемося питань соціальних і освітніх ідентичностей української молоді, які безпосередньо пов'язані з навчанням у суботній школі.

Уявлення учнів про переваги і недоліки української суботньої школи

Представляємо вибірку висловів учнів щодо суботньої школи, а потім – більш детальний аналіз їхніх основних думок. Отже, що учням подобається і не подобається загалом?

«+»	«-»
<ul style="list-style-type: none"> - Друзі - Однокласники - Директор - Класний керівник - Танці - Буде диплом - Концерти - Тут ми йдемо на рік вперед 	<ul style="list-style-type: none"> - Їжа і туалети - Може трохи вчителі - Приміщення не дуже - Фізкультура - Багато домашніх - Додав би турніри всякі - Методи викладання в португальській школі ліпші

- Українська мова - Все рідне	- Історія України - нічого не розуміємо
----------------------------------	---

Протягом дослідження найбільш розповсюджені серед учнів відповіді стосовно переваг української школи стосувалися соціального середовища: «друзі прикольні є», «ми всі друзі між собою, він має mosh, я маю mosh, ми п'ять шість годин говоримо в день», «наш клас – дружний клас, а в португальській всі по собі, кожен ябіднічає», «ми всі разом дружимо, і хлопці і дівчата», «тут все таки українська мова, українські вчителі». Аналогічно, спонтанні відповіді більшості учнів щодо причин, з яких вони відвідують суботню школу, стосувалися потреби спілкування з українськими однолітками:

Антон: Якщо б не було друзів чого б я ходив?

Наталя: Я не хотіла тут вчитися, я просто хотіла тут друзів мати.

Влад: Я українській школі надаю перевагу того що в мене тут друзі, мене поважають.

Андрій: Хочеться общатися.

Марко: В мене португалів немає друзів ніяких. Тільки українські.

Влада: Я от дуже люблю ходити в українську школу, із-за друзів я ходю в українську школу.

Українських друзів учні характеризували як «справжніх», «ніколи тебе не придасть», «не егоїсти», «можна покластися» і таке інше. Вищезазначене свідчить про те, що українська суботня школа виконує важливу соціальну функцію. Аналіз змісту 287 учнівських фотографій також підтверджує, що українська школа посідає вагоме місце в житті молоді. Так, фотографії 14 учнів можна поділити за такими категоріями (в дужках зазначено скільки учнів зробили фотографії на подану тему):

- Українська суботня школа / українські друзі – 79 фотографій (11учнів).
- Міські краєвиди (вкл. будівлі, мости, парки тощо) – 77 фотографій (8 учнів).
- Природа (вкл. океан, ліс тощо) – 37 фотографій (7 учнів).
- Сім'я – 28 фотографій (8 учнів).
- Хата (вкл. домашні тварини, предмети, види з вікна) – 17 фотографій (4 учня).
- Португальська школа / однокласники – 16 фотографій (2 учня).

➤ Власні портрети – 13 фотографій (3 учня).

Частка фотографій, зроблених в українській суботній школі, більша, ніж в португальській школі або інших категоріях. Це можна пояснити тим, що учні отримали завдання в суботній школі. Але на фотографіях, які відображають життя в суботній школі, привертає увагу той факт, що учні почували себе дуже вільно, були розкуті та радісні. У португальській школі вони вважали за потрібне запитувати дозволу фотографувати однокласників (і часто отримували відмову), а в українській школі вони бігали один за одним з фотоапаратом і фотографували навіть тих, хто не хотів фотографуватися (не в останню чергу з причини бажання хлопців подратувати дівчат).

Майже всі учні (з тих, хто достатньо володів португальською мовою) сказали, що вони більше і краще навчаються в основній португальській школі, але подальше обговорення цього питання окреслило неоднозначну ситуацію. Наприклад, причини, з яких учні надавали перевагу португальській школі стосувалися не тільки якості отриманих знань. Учні посилалися на те, що португальська школа «легша», тобто «домашньої в мене майже немає в португальській», «нагрузки менші». Мотивація до більш старанного навчання в португальській школі диктується намірами учнів залишитися в Португалії, отримати вищу освіту і професію, а також бажанням не залишатися на другий рік. Українська суботня школа фігурувала як «хобі», «більше знань буде», «нікому ще одна мова не завадить». Наприклад:

Влада: Ну я надаю перевагу португальській школі. Ну мені якось там легше вчитися чим в українській. Там уроки легші.

Віра: Бо там важче переходити через рік. А тут в українській школі навіть з двійками проходиш.

Антон: Я надаю португальській, бо хочу лишатися тут в Португалії вже до того як на роботу йти.

Наталя: Португальська більш як по професії. Дасть більше можливостей.

Ганна: Ну, якось наче цікавіше в португальській школі трошки. Завдання цікаві там, малюнки.

Зауваження Ганни поділили прямо чи опосередковано й інші учні. Наприклад, складний стиль викладання матеріалу в українських підручниках, зокрема з історії України, не завжди розуміли навіть батьки. Як наслідок, учні втрачали інтерес до предмету: «Я приходжу до дому після школи, ставлю книжки в тумбочку. В п'ятницю витягаю їх з тумбочки і ставлю в сумку.»

Антон: В них [португальських вчителів] манера ліпше викладати. Вони якось ніби викладають і потім роблять практичні завдання, практикуми. Наприклад, з фізики і хімії ми вже пострибунчики робили, кожен сам свій. А тут ні, тільки теорія, теорія і все.

Влад: Ну наприклад в нас є типа area de projecto, це додаткова програма учня...

Антон: Проекти всякі робимо.

Влад: Ну да, от ти наприклад читаєш, а коли ти і пишеш і читаєш і потім ще дивишся всякі різні картинки, то запам'ятовуєш краще.

Як видно з подальшого інтерв'ю, учні розуміють, що застосування лекційних і теоретичних методів викладання в суботній школі продиктовано браком часу і великим обсягом матеріалу. Разом з тим, вони наголошували на необхідності збільшення інтерактивних практичних завдань, радили вчителям застосовувати більш активні, діяльнісні й цікаві методи.

Ірина: Але я думаю, що в португальській школі це можливо бо вони в тиждень мають по 2 уроки того самого і по 90 хвилин. Вони мають час робити всякі ігри, щось таке, а тут немає часу, один урок 45 хвилин.

Марія: Просто якби вчитель зробила нам, от ми зробили хоч раз в місяць чи 2 рази в місяць урок як урок. Потім на слідує якийсь раз вона якось вже урок, який вона давала нам щоб ми щось... якби було цікаво.

Кіра: Кросворд може який-небудь.

Марія: Щось як по театру там, по анігдотам, якось ну так. А так урок слухаєш, вже хочеш засинати і ти нічого не розумієш що вчителька розкаже чи вчитель.

Незважаючи на критику методів викладання, всі учні підкреслили, що суботня школа допомагає їм у навчанні в основній португальській школі. Особливо корисними визначені такі предмети: англійська, алгебра, геометрія, біологія. За словами учнів, вони випереджали португальську програму з математики, мали можливість закріпити матеріал, прослухавши його два рази, оцінили важливість додаткової інформації:

Олена: Це - дуже великий плюс. Тому, що ми знаємо цю тему два рази і порізному і це нам дає більш... розвиток.

Антон: Тут ми йдемо на рік вперед. Наприклад, то що ми вчили в 6 класі по алгебрі, то ми в португальській школі тільки зараз вчимо по математиці.

Ганна: Мені там теж математика допомагає. І оці сієнсіаш мене просто виручають. В португальській те саме повторюється, а ми по-українські більш розуміємо. І воно отут вже в нас в голові є.

Софія: Наприклад вчителька нам текст [з англійської] читає в португальській школі і там слова нові, а я вже ці слова знаю, бо ми вже тут вчили в українській. Вчителька питає і я все кажу, вони нічого не кажуть.

Наталя: Ну в нас як в суботу цей урок англійської, він іде як ціла неділя, а в португальській школі тільки два рази. І ми як за цілу неділю один урок воспрінімаємо. Тоді нам легше стає на контрольних. Я, навіть як хворіла з української школи все на тесті написала і получила п'ять. А так я б не написала на добру оцінку, бо я хворіла.

Однак, учні також убачали у відвідуванні української суботньої школи загрозу успішному навчанню в основній португальській школі: брак часу («не встигаю в двох школах вчитися») був визначений як основна причина, з якої учні припиняють відвідувати суботню школу:

А.Т.: Чому деякі учні кидають цю школу?

Іван: Тому що загрузка велика.

Антон: В мене наприклад таке що я кожного дня захожу в 9 з ранку, потім обід і в понеділок після школи зразу іду на карате, у вівторок на плавання, в середу на музику, в четвер на музику, в п'ятницю на карате і потім на плавання. В суботу в школу. В мене всі дні перегружені.

Інші побажання учнів щодо покращення суботньої школі включали:

- Зменшення кількості домашніх завдань («наприклад, замість восьми прикладів по математиці три чи чотири»).
- Більше поваги до учнів, «добріші вчителі».
- Включення у шкільний розклад фізкультури або інших спортивних конкурсів/змагань.
- Поліпшення дизайну приміщення, менше шуму за вікном.

Відтворення української культури

Уявлення учнів і вчителів щодо мети і користі української суботньої освіти відрізнялися: учні говорили перш за все про друзів, а вчителі переважно наголошували на необхідності реплікації «української культури». Наступні висловлювання свідчать, що вчителі мають цілісний погляд на місію та завдання української школи в Португалії:

На мою думку, ціль – залишити в дітях нашу слов'янську культуру. Навіть діло не в навчанні, тому що вони процентів 70 беруть в португальській школі, і математику, і фізику. Але... дуже чудово, що такий урок дають, вводяться такі предмети як етика, тому що дитина повинна залишитись в душі слов'янською дитиною. Ми все рівно від них відрізняємося. Як би там не було. І культура, і мова, і традиції. Історія... я вважаю, що дитина не повинна забути. Тобто, ціль - залишити в дитині корені. Тому що, якщо вирвати корні, людина не буде йти вгору, йти ніби як дерево, як рослина. Якщо вирвати її з корінням – засохне деревинка. Діти тут адаптуються, вони адаптуються скоріше ніж ми.

Мені здається, що ціль наших всіх учителів – дати дітям знання і нагадати їм, що вони є українці. І щоб вони не забували про те, що вони завжди повинні вести себе, в першу чергу, як українці. Не потрібно під когось підлаштовуватися. Треба бути самим собою. Можна бути іншим і відстоювати свою культуру, свою національність, свою мову.

Дати загальний розвиток. Щоб вони, виходячи з цієї школи мали інформацію загальну, щоб їм не було соромно: вони знали трошечки там, трошечки там. Тобто, вони і знали б історію України, знали українську мову, не просто розмовляли, а ще й писали грамотно. Це іде як доповнення і пояснення. Мені так задається. Доповнення до португальської основної школи. І несемо основне – це те, щоб не забувати нашу культуру, нашу мову, а інші предмети – як доповнення, як роз'яснення, наприклад, як математика, як хімія, як біологія. Якщо дитина не зовсім розуміє на португальській мові, то тут вже щось вона почула, можливо запитала і їй вже трошечки легше, правда?

Окрім збереження української культури в широкому духовному сенсі, вчителі наголошували на необхідності культивування культури поведінки і навчання, яка притаманна українській освітній традиції. Під цим педагоги розуміли дисципліну, повагу до вчителів й прагнення/мотивацію до навчання. Більшість учителів уважали, що учні поступово втрачають цю культуру, навчаючись протягом тижня в португальських школах (наприклад, «їм показують що не обов'язково зробити домашнє завдання»; «може бути таке, що два учителя в

класі, завуч, ще й директор прийде – нуль уваги на нього»). За словами одного з учителів, суботня школа «трошечки стримує їх від тої розхлябаності, до якої вони звикають в португальській школі».

І ми ще стараємось тримати ту школу, яка вона повинна бути, як ми знаємо яка школа повинна бути. Дисципліна, ввічливість, повага до старших, відповідальність, оце все. В португальській школі, на жаль, всього цього нема. Вчитель в португальській школі прийшов на урок, його не цікавить там шум не шум. Він відчитав, чи вона, і пішла. В нас вчителі, ми ж [працюємо] по нашій педагогічній школі, як нас вчили в університеті чи у школах, що вчитель відповідає за клас, за дітей.

Визначені вчителями цінності були наявними й в учнівських інтерв'ю, під час розмірковування про досвід навчання в португальській школі. Розповіді, наведені нижче, підтверджують слова приписані португальським педагогам вчителями суботньої школи про те, що українські діти «є прикладом у навчанні, прикладом дисципліни, порядності». Однак, зазначимо, що подібні враження від португальської школи були притаманні виключно дівчатам. Наведемо три приклади з групових інтерв'ю, де учениці порівнювали поведінку й дисципліну в португальській і українській школах на користь української суботньої школи:

Олена: Мені подобаються однокласники тут, я не знаю... вони якось...

Софія: Культурні.

Олена: А в португальській школі їм треба по двадцять раз казати: «Сядьте, урок почався. Дзвінок був». Вони поки всядуться там буде довго.

Алла: Українська школа більш строга. Тут в Португалії вони роблять що хочуть, погано відповідають учителям.

Оксана: Дуже кричать. Даже на уроці там, під час перерви дуже кричать. І вчителька на них кричить даже, а то й б'є тако по голові книжкою.

Цікаво, що наші спостереження під час уроків не завжди фіксували ідеальну дисципліну: учні запізнювалися, базікали, їли, гралися мобільними телефонами і в класі іноді ставало шумно, хоча, в результаті, винні отримували догану від більшості вчителів. Лишаючи поза увагою критику вільної шкільної атмосфери (яку цінували учні), розуміємо, що в певних умовах поняття «культури» може поетизуватися і зберігатися в ідеалізованій формі, незважаючи на

різноманітність форм поведінки і досвіду серед такої великої групи як «українці».

Щодо академічної успішності українських учнів в Португалії, то дівчата позиціонують себе як успішних розумних учнів. Це також відповідає характеристиці українців в португальських школах, яку надали вчителі: «є прикладом у навчанні», «наполегливі, роблять домашні завдання», «підготовлені по українським програмам, які є вимогливіші, сильніші з багатьох предметів».

Софія: Та, в мому класі деякі тройки мають і радуються, бо у них все двійка.

Оксана: За мене вчителі дуже заступляються і кажуть, що ви не знаєте, що вона знає. Там на математиці вчитель сказав щоб я зайшла до нього, і він мені дав табличку сказати, то я йому бистро, а ті португали не знають табличку.

Олена: Ще вони таку заздрість мають, вони коли говорять, то вони завидують, бо вони тупі, а ми розумні. [...] один хлопчик я знаю каже: «В мене по португальській - п'ять». А він наш українець. І португали кажуть: «От як ти українець і можеш мати п'ять? Так не чесно».

Софія: Того року я мала п'ять з португальської мови. І вони все казали: «А це українка, як ти маєш п'ять з португальської мови?» Як вони мають мати два з португальської мови якщо вони португали?

Ганна: Особливо вони завидують нашим умам. Вони на контрольній сидять і вічно питають у всього класу: «Скільки буде два на чотири?», «Скільки буде п'ять на вісім?». Таблиці множення не знають.

Ірина: Да, да, да. Або два на п'ять на ... вони даже не знають скільки буде п'ять на сім. І тако сидять, думають. Або п'ять на три. Вчитель каже: «А ну зробіть приклад, сім на три і потім ше там відніміть». А він стоїть і думає отаво.

Ганна: А-а-а-а, п'ять ... це нада п'ять раз помножити на три...

А.Т.: Складно це, так?

Ірина: Ага. Бо вони додають.

Ганна: Або на калькуляторі.

Ірина: Або вони додають п'ятнадцять плюс п'ятнадцять... Вони не можуть зразу.

Ганна: Їм даже вчителі на тести дозволяють калькулятор.

Таке самопозиціювання можна віднести і до стратегії «виживання», яку українські учні використовують в умовах португальських шкіл. Уважається, що наявність у людей позитивних концепцій про себе чи свою етнічну групу сприяє стійкості в умовах стресу, психологічного гноблення/знуцання, в яких часто

опиняються іммігранти або учні відмінного расового та етнічного походження. У цьому сенсі українська школа виконує незамінну роль, допомагаючи розвивати в учнях впевненість у культурному, освітньому та соціальному аспектах своєї особистості.

За додатковою інформацією звертатися:

Dr. Antonina Tereshchenko

Investigadora Pós-Doutoramento

Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação, Universidade do Porto

Rua do Dr. Manuel Pereira da Silva

Porto 4200-392

Tel.: +351 966687631

Email: antonina@fpce.up.pt

Prof. Helena C. Araújo

Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação, Universidade do Porto

Rua do Dr. Manuel Pereira da Silva

Porto 4200-392

Tel.: +351 226079700

Email: haraujo@fpce.up.pt